

УДК 81' 246.2' 161.1' 161.2:372.46

Ляпунова В.А.

**ПСИХО-ЛІНГВІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ЗАСВОЄННЯ ДІТЬМИ
ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ДВОХ МОВ**

Постановка проблеми. Навчання декільком мовам здавна цікавила педагогів (Я.А. Коменський, К.Д. Ушинський, С.І. Тихєєва та ін.), психологів (Л.С. Виготський, Ж. Ронже, Н.В. Імедадзе та ін.), психолінгвістів (О.О. Леонтєв, Б.В. Беляєв та ін.), лінгводидактів (В.О. Артемов, А.М. Богущ, І.О. Зимня, О.Й. Негневицька, А.Є. Супрун, Н.А. Пашковська, Л.П. Федоренко та ін.). Розв'язувалося питання часу початку навчання другої мови, як взаємодіють між собою мови, як вивчаються, який вплив здійснюють вони на розумовий розвиток дитини.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Численні

експериментальні дослідження, які були здійсненні останніми роками в лінгводидактиці, свідчать на користь навчання другої мови з дошкільного віку (3-5 років). Оскільки розпочате в період сензитивного мовного розвитку двомовних дітей, воно сприяє запобіганню помилок, дозволяє дітям ще до школи оволодіти розмовною формою української мови, усвідомити схоже й відмінне в двох мовах, які вони засвоюють.

Усе нове сприймається людиною через попередній досвід. Ця закономірність називається в психології апперцепцією. Завдяки апперцепції українська мова сприймається російськомовними мовцями через набутий досвід російської. Спорідненість у системі засобів обох мов (фонетичних, лексичних, граматичних) і правилах їх використання в мовленні засвідчує багато як спільного, так і відмінного. Тут лінгводидактика може скористатися результатами досліджень порівняльного мовознавства, які проводяться в країні (Н.А. Арват, А.М. Бурячок, Г.М. Їжакевич, Т.К. Черторижська, В.А. Горпинич, О.Д. Зверев, Г.П. Циганенко та ін.).

Мета дослідження. В сучасній лінгводидактиці аналіз спільних і відмінних явищ подається за чотирма групами: а) мовні явища, які збігаються повністю в обох мовах; б) мовні явища, які збігаються частково, але мають характерні відмінності; в) специфічні, притаманні тільки одній мові явища; г) протилежні явища.

Дані порівняльного аналізу систем російської та української мов є основоположними для визначення як змісту навчання, так і методичних прийомів і засобів. Ця проблема хоч і продовжує цікавити вчених, усе ж науковці накопичили достатньо інформації з цього питання.

Результати дослідження та їх обговорення. Згідно з твердженням психологів і психолінгвістів (Є.М. Верещагін, О.О. Леонтьєв та ін.) близька спорідненість мов, їх типологічна і структурна схожість найбільш позитивно позначаються на перших двох рівнях засвоєння – рецептивному (розуміння) і частково спільного і

відмінного в системах двох мов, у володінні українською мовою виникає як позитивне (транспозиція), так і негативне перенесення (інтерференція) навичок з рідної мови в українську.

Позитивне перенесення виникає у всіх випадках, якщо мовний матеріал є спільним для обох мов. Тоді діти досить швидко опанують такий мовний матеріал на заняттях. Учені (О.М. Беляєв, Н.А. Пашковська, А.Є. Супрун, М.Б. Успенський) вивчали явище транспозиції і його вплив на засвоєння російської та другої мови (української, білоруської).

Якщо ж матеріал не збігається в обох мовах, то негативне перенесення вмінь і навичок з першої мови (російської) на другу (українську) є шкідливим. Фізіологічною основою інтерференції є більша стійкість раніше утворених тимчасових нервових зв'язків порівняно з тими, що виникають пізніше. Відбувається так зване нашарування нових зв'язків на старі (за І.П. Павловим).

Психологічною основою інтерференції є наявність спільних компонентів в умовах способів і меті виконання дій. Сучасні дослідження (А.М. Богуш, Н.Г. Булахов, А.Є. Супрун та ін.) розкривають явище інтерференції в мові і дають його певне тлумачення.

Головним лінгвістичним фактором, який викликає інтерференцію в мові, є наявність у близькоспоріднених мовах при їх значній типологічній і структурній схожості відмінних рис, які визначають специфіку кожної мови.

З'ясувати механізм засвоєння явищ і фактів близькоспоріднених мов залежно від рівня їхньої схожості і відмінності допомагає вчення І.П.Павлова про динамічний стереотип. Як свідчить досвід, схожий матеріал засвоюється порівняно легко. Це пояснюється тим, що стереотипи, які сформувалися, і ті, які будуть сформовані в даному випадку, збігаються, оскільки однакові подразники. Значно важче

засвоюються специфічні явища, адже в близькоспорідненій мові немає аналогії матеріалу, який вивчається. Крім нових знань необхідні відповідні вміння та навички. Становлення нового динамічного стереотипу вимагає більших витрат, ніж перенесення того, що сформувалося. Але найбільші труднощі виникають у вивченні частково схожого матеріалу в зв'язку з тим, що засвоєння (запам'ятовування) його гальмується знаннями, одержаними з рідної мови: у свідомості дитини відбувається взаємозмішування нових уявлень з тими, що вже існують. Потрібна певна перебудова налагодженої системи поведінки (стереотипу) і пристосування її до нових подразників.

Наведене гальмування найчастіше виникає в процесі відтворення (репродукції) відповідних елементів мови, що вивчається психологами, які встановили залежність репродуктивного гальмування від способу навчання. Репродуктивне гальмування відбувається, якщо навчання зводиться до механічного запам'ятовування матеріалу, і навпаки, воно відсутнє в навчанні, що будується на співставленні і розмежуванні явищ, які гальмують не одного.

Принципове значення для з'ясування механізмів мовної діяльності дітей мають виділені Л.О. Шварцем стадії оволодіння двома мовами. Їх три: перша характеризується тим, що матеріал, який викликає інтерференцію, в ході відтворення зіставляється, об'єднується і в процесі репродукції вступає спільно: на другій – відбувається емансипація (звільнення) форм мови, яка вивчається, від властивих для рідної; на третій – стадії автоматизації – діти починають відтворювати тільки форми другої мови. Із цього випливає думка, що навчання мови слід будувати з урахуванням особливостей запам'ятовування дітьми мовного матеріалу залежно від його характеру.

Близька типологічна схожість граматичної будови і лексичного складу української і російської мов складає нерідко враження відносної

легкості в їхньому вивченні. Але ця уявна легкість, на думку Л.А. Булаховського, вивчення мов, що належать до цілком різних стосовно рідної мови систем, викликає менше труднощів, ніж вивчення споріднених мов, скажімо, болгарської та української, оскільки дуже сильний інтегруючий вплив рідної мови на ту, що вивчається.

Лінгводидактики розрізняють внутрішню (приховану) і зовнішню (пряму) інтерференцію. Внутрішня інтерференція, на думку вчених (Н.А. Пашковська, В.Ю. Розенцвейг, А.Є. Супрун, М.Б. Успенський), проявляється в напівсвідомому прагненні обмежитися використанням у мовленні тільки загальної частини граматичних форм і словника спорідненої мови, що природно об'єднує другу мову.

Зовнішня інтерференція характеризується використанням у мовленні елементів рідної мови, тобто перенесення їх у мову, що вивчається. Причиною виникнення зовнішньої інтерференції є відсутність навичок розрізняти та диференціювати схожі звуки, граматичні форми, слова та їхні семантичні відтінки в споріднених мовах.

Вухо людини, що налаштоване на сприйняття звуків рідної мови, не розрізняє звуків іншої мови, якщо вони подібні, але не однакові. Саме тому академік Л.В. Щерба зазначив, що особливі труднощі криються не в тих звуках, яким немає аналогії в рідній мові, а в тих, для яких є аналогічні. Слухове сприйняття таких звуків, зазначив С.Д. Поливанов, у більшості випадків виявляється неправильним, оскільки вловлює через призму рідної мови спільне і відкидає те, що їх відрізняє. Так, спостереження за сприйняттям звуків української мови засвідчують, що діти не відчувають різниці у вимові звуків “ч” і “ч” в російській та українській мовах, а також “ж”, “ч”, “ш” у сполученні з “и”, “і”, поки не буде зроблено акцент на відмінності у вимові.

На думку вчених (А.М. Богуш, С.М. Верещагін, Ю.А. Жлуктенко, А.Є. Супрун, Л. М. Уман та ін.), лінгвістична інтерференція може

охоплювати всі рівні мови. Вони виділяють такі її види: фонетична (проявляється в орфоепічних та акцентологічних помилках); лексична (використання в мовленні однією мовою повнозначних слів іншої, а також використання слів у значеннях, властивих іншій мові); граматична (утворення слів і частин іншої мови, нетипове для даної мови, граматичні, морфологічні та синтаксичні помилки).

Результати порівняльного аналізу обох мов, що були проведені на різних мовних рівнях (фонетичному, лексичному, граматичному і т.д.), свідчать про наявність спільного й відмінного на всіх мовних рівнях. Отже процес опанування мовою постійно супроводжуватиметься як позитивним, так і негативним перенесенням. У зв'язку з цим перед методистами стоїть завдання рекомендувати такі методи й прийоми навчання, за яких би враховувалися психологічні особливості засвоєння: в одних випадках спрямувати їх на підсилення транспозиції, а в інших – на подолання або зменшення інтерференції. Це особливо важливо на ранніх етапах навчання.

Можливість навчання дошкільників другої мови не виключає ряду труднощів, з якими дитині доводиться зустрічатися в засвоєнні мови.

По-перше, це труднощі, що пов'язані з впливом вже засвоєної мови, у нашому випадку – російської. Вони неминучі на початковому етапі навчання. У цей час у дитини для оформлення думки ще недостатньо засобів висловлення другою мовою, що позначається як на появі помилок, так і загалом на можливості спілкування дітей мовою, яка вивчається. Зумовлені впливом першої мови труднощі пов'язані з психофізіологічними розвитком дитини. Помітно, що “рідна внутрішня мова – досить стійке явище в процесі засвоєння другої мови. Для заміни його мовлення іншою мовою обов'язковою умовою є максимальна інтенсифікація процесу оволодіння нею – приведення у відповідність темпу зовнішнього впливу на дитину з можливостями роботи її свідомості” [2]. По-друге, у деяких дітей недостатньо сформовані актуальні мотиви оволодіння українською мовою, що

являється соціальними і лінгводидактичними причинами. Спостереження за процесом оволодіння українською мовою свідчать, що позитивна мотивація дітей тим вища, чим цікавіші, динамічні, емоційно насичені заняття. А зв'язок між мотивами навчання і успіхами в оволодіння мовою очевидний.

По-третє, діти зіштовхуються з психологічними вадами, які проявляються в побоюванні допустити помилки, викликати сміх у однолітків неточністю відповіді.

Висновки. Упродовж останніх десятиріч завдяки розвитку теорії мовної діяльності склалася психолого-педагогічна концепція навчання другої мови, що розглядає мовлення як процес формування та висловлювання думки засобами мови. Ця наукова концепція ставить нові вимоги як до кінцевого результату, так і до педагогічної організації процесу навчання другої мови.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Верещагин Е.М. Психологическая и методическая характеристика двуязычия (билингвизма) / Е.М.Верещагин. – М.: МГУ, 1969. – 160 с.
2. Жлуктенко Ю.А. Лингвистические аспекты двуязычия / Ю.А.Жлуктенко. – К.: Вища школа, 1974. – 108 с.

АНОТАЦІЯ

Ляпунова В.А. Психологічні особливості засвоєння дітьми дошкільного віку двох мов. У статті розглядаються деякі психолого-лінгвістичні особливості засвоєння дітьми дошкільного віку двох мов. Близька спорідненість української та російської мовних систем зумовлюють як позитивне (транспозиція), так і негативне перенесення (інтерференція) навичок з рідної мови на другу за вивченням. Тому перед методикою стоїть завдання рекомендувати такі методи та прийоми навчання, за яких би враховувалися зазначені психологічні особливості засвоєння близькосторідненої мови.

Ключові слова. Система російської та української мов, внутрішня та зовнішня інтерференція, навчання дошкільників, концепція, психолого-педагогічна концепція навчання другої мови.

АННОТАЦИЯ

Ляпунова В.А. Психологические особенности усвоения детьми дошкольного возраста двух языков. В статье рассматриваются некоторые психологические особенности усвоения детьми дошкольного возраста двух языков. Близкородственностью систем украинского и русского языка обусловлены как положительный (транспозиция), так и отрицательный перенос (интерференция) навыков с родного языка на второй по порядку изучения. Поэтому перед методикой стоит задача рекомендовать такие методы и приемы обучения, при использовании которых бы учитывались указанные психологические особенности усвоения близкородственных языков.

Ключевые слова. Система русского и украинского языков, внутренняя и внешняя интерференция, обучение дошкольников, концепция, психолого-педагогическая концепция изучения второго языка.

SUMMARY

Liapunova V.A. The psycho-linguistical peculiarities of mastering two languages by children of preschool age are considered in this article. Both positive (transposition) and negative (interferention) skills transferring from the native language to the second one depends on close relations of Ukrainian and Russian languages. The methods of teaching as a science sets the task to recommend such methods and ways of teaching while using which one would take into consideration above mentioned psychological peculiarities of close relative languages mastering.

Keywords. System of the Russian and Ukrainian languages, internal and external interference, teaching of preschool children, conception, psychological-pedagogical conception of the second language study.